

2. Гапич А.Э., Лушников Д.А. Технологии «цветных революций» / А.Э. Гапич, Д.А. Лушников. — М. : РИОР, 2010. — 132 с.
3. Кузнецова Ю.М., Чудова Н.В. Психология жителей Интернета / Ю.М. Кузнецова, Н.В. Чудова. — М. : Букинист, 2008. — 224 с.
4. Barabási A.-L. Controllability of Complex Networks [Електронний ресурс] / Albert-László Barabási, Yang-Yu. — Режим доступу : http://www.barabasilab.com/pubs/CCNR-ALB_Publications/201105-12_Nature-TamingComplexity/201105-12_Nature-TamingComplexity.pdf

УДК 316.77:32

Ю.А. Данько

ВИЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ У ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається сутність поняття комунікації як необхідного елементу взаємодії, що відіграє важливу роль у суспільстві. Зазначається, що комунікація займає важливе місце серед соціальних процесів як елемент взаємодії індивідів. Розглянуто різноманітні визначення та підходи до розуміння терміну комунікації у закордонному та вітчизняному науковому дискурсі.

Ключові слова: комунікація, інформація, повідомлення, соціальна система, комунікаційний процес, комунікативна дія, модель комунікації, соціальна мережа.

В статье рассматривается сущность понятия коммуникации как необходимого элемента взаимодействия, который играет важную роль в обществе. Отмечается, что коммуникация занимает важное место среди социальных процессов как элемент взаимодействия индивидов. Рассмотрены различные определения и подходы к пониманию термина коммуникации в зарубежном и отечественном научном дискурсе.

Ключевые слова: коммуникация, информация, сообщения, социальная система, коммуникационный процесс, коммуникативная действие, модель коммуникации, социальная сеть.

The article considers the essence of the concept of communication as a necessary element of the interaction, which plays an important role in society. It is noted that communication plays an important role among social processes as part of the interaction of individuals. The various definitions and approaches to understanding the term communication in foreign and domestic scientific discourse.

Key words: communication, information, communication, social system, the communication process, communicative action, communication model, the social network.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інформаційного суспільства досить активно зростає увага до такого феномена, як комунікація. Комунікацію можна вважати необхідною і загальною умовою життєдіяльності людини і однією з фундаментальних основ існування

суспільства. Без комунікації неможливо уявити конституювання соціальних спільнот, соціальних систем, інститутів, організацій, вона пронизує всі сторони життя суспільства, соціальних груп та окремих індивідів, без неї неможливе існування соціальності та соціуму як такого.

Одним з головних чинників підвищеного інтересу до проблем комунікації є стрімкий розвиток і поширення нових засобів інформаційного обміну між людьми, що принципово змінило характер і форми не тільки спілкування між людьми, а й життя суспільства в цілому, у всі сферах його функціонування, зокрема, й у політичній [6].

Аналіз актуальних досліджень. Термін «комунікація» порівняно молодий і зараз широко використовується в різних значеннях. Комунікація є об'єктом дослідження різних наук: соціології, філософії, психології, культурології та ін.

Проблемам дослідження комунікації присвячений досить широкий спектр наукових робіт, цією проблематикою займалися Ч. Бергер, Ю. Хабермас, Н. Луман, М. Маклюен, Г. Гарфінкель, А. Шюц. Вітчизняні науковці також проявляють активний інтерес щодо дослідження різних аспектів її предметного поля (С. Бориснев, М. Василик, В. Кашкін, В. Конецька, О. Назарчук, В. Плахов, Г. Почепцов, А. Соколов, Ф. Шарков, І. Яковлев). Досить детальну увагу вивченню комунікації приділяє український вчений В. Ризун.

Сьогодні у світі відбувається становлення глобального комунікаційного простору, що має суттєвий вплив на всі сторони суспільного життя та окремої людини [2]. За таких умов комунікація (політична комунікація, комунікація у політичному просторі) все частіше є предметом дослідження представників саме політичної науки.

Мета статті: розглянути найбільш відомі у науковому співтоваристві підходи щодо поняття комунікації та визначити найбільш вдалу для політологічного дискурсу його інтерпретацію.

Виклад основного матеріалу. Поняття «комунікація» набуває широкого поширення в науковій літературі на початку ХХ століття. Цей термін використовується для позначення засобів зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світу, процесу передачі інформації від людини до людини, а також передачі і обміну інформацією в суспільстві з метою впливу на соціальні процеси [9, с. 3–4].

Сучасне визначення комунікації має широке значення. До ХІХ ст. комунікація зазвичай розглядалася в інженерно-технічному значенні як транспортні лінії зв'язку чи повідомлення. У ХХ ст. термін знаходить широке застосування в різних галузях соціально-гуманітарного знання і набуває нового соціального значення. Сьогодні комунікація є предметом вивчення багатьох наук в яких розкриваються різні її аспекти [15].

Комунікація займає одне з провідних місць серед соціальних процесів як необхідний елемент взаємодії людей, груп, народів, держав, в ході, якого здійснюється передача та зворотна передача інформації, почуттів, оцінок, значень, смислів, цінностей [14].

Поняття комунікації має багато різних визначень американські дослідники Ф. Денс і К. Ларсон у своїй роботі «Функції людського спілкування» дослідили близько 126 визначень цієї категорії. На сьогоднішній день Ф.І Шарков визначає три групи за якими розділяють комунікацію: по-перше, комунікація розглядається як зв'язок між різними об'єктами. Таке не категоріальне визначення характерне в основному для повсякденного розуміння комунікації. По-друге, комунікація розуміється як аналог спілкування. По-третє, комунікація розуміється як аналог дії [16, с. 53].

Дж. Г. Мід під актами комунікації визначав сукупність процесів соціальної взаємодії, де люди інтерпретують дії індивідів за допомогою «прийняття ролей» [4, с. 819–820]. Він також вважав, що в результаті міжособистісного спілкування упорядковується і формується соціальна

структура, а соціальний розвиток являє собою процес розвитку комунікативних форм [16, с. 52].

Ч. Кулі розумів комунікацію як «механізм, за допомогою якого стає можливим існування і розвиток людських стосунків. Це всі символи розуму разом зі способами їх передачі в просторі та збереження у часі». Також він зазначає про те, що чіткої межі між засобами комунікації та іншим зовнішнім світом не існує [15].

Дж. Б. Уотсон в основу комунікації ставив не мову, як конструкцію, систему, а самі мовні сигнали, маніпулювання якими дають можливість впливати на людину. Поведінку людини він ототожнював з системою видимих і латентних реакцій в схемі «стимул – реакція» [16, с. 52].

Американський політолог Г. Лассуелл є засновником класичної парадигми комунікації, яка описує структуру процесу комунікації через модель передачі інформації: хто передав, що передав, по якому каналу, кому і з яким результатом. Згідно даної моделі, в емпіричних дослідженнях традиційно виділяють елементи комунікації, що утворюють певну комунікативну систему. Ця система складається з комунікатора, комуніканта, інформації (повідомлення), каналу та засобу комунікації [4, с. 820].

Головною ланкою комунікаційного процесу в даній моделі виступає комунікатор. Його намір, мета, мотив визначають всі елементи комунікації - зміст повідомлень, вибір засобів і каналів комунікації, характер впливу на аудиторію і досягнутий результат. Перевагою цієї теоретичної моделі є її прозорість і послідовність. Недоліком моделі Лассуелла є односторонній характер описуваної в ній комунікації: модель практично не враховує активну роль аудиторії в комунікації, феномен зворотного зв'язку [6].

Досить цікавим є підхід представлений М. Маклюеном, на його думку «зміна епох в історії людства напряму залежить від зміни каналів комунікації. Зокрема він зазначає про те, що інформаційна ера виступає однією із стадій розвитку засобів комунікації, а інформаційна доба виступає однією із стадій розвитку засобів суспільства. Сучасні електронні системи,

поставляючи інформацію про середовище, «гармонізують» людські відносини, перетворюючи всю планету в «глобальне село».

Сучасна доба завдяки розвитку комунікацій дозволяє відновити порушений оральними та візуальними типами культури сенсорний баланс, рівномірно і більш фізіологічно розподіляючи навантаження між зором та слухом, а також дозволяє людині перебувати у центрі подій та природно-емоційно реагувати на події у світі.

На думку М. Маклюена, якісною специфікою сучасної стадії розвитку комунікації є її глобальність - перетворення комунікації у виробничу силу, що з необхідністю призводить до виходу за межі європейської соціокультурної системи і підпорядкування її новим глобальним тенденціям управління, пов'язаним із подоланням національно-державних кордонів та культурно-цивілізаційних просторів [12].

Згідно Н. Лумана, комунікацію слід розуміти як «історично-конкретну, залежну від контексту подію, специфічну операцію, що характеризує виключно соціальні системи, у якій відбувається перерозподіл знання і незнання, а не зв'язок або передача інформації або перенесення «семантичних» змістів від однієї психічної системи яка володіє ними до іншої» [10, с. 113–114].

Комунікація у Лумана виступає найважливішим елементом соціальної системи. За його словами вона непомітна сама по собі і виявляє себе лише в процесі дії. Комунікація безособова і означає встановлення зв'язку і взаємодії як мінімум між двома людьми, тому вона не належить жодному з суб'єктів відносин, стрижнем яких насправді є. Вона спочатку соціальна, оскільки «не може бути приписана жодній окремій свідомості». Сама комунікація оперативно функціонує як єдність відмінності інформації, повідомлення і розуміння. Інформація, повідомлення і розуміння – це, по суті, структурні елементи комунікації [7].

За визначенням А. Турена, комунікація дозволяє чітко запрограмувати суспільство на відповідний тип розвитку, який гарантує рівновагу для

функціонування його соціальної системи. Завдяки цьому, пришвидшуються організаційні та технологічні зміни, запроваджуються новації, утверджуються адаптивні ідеології, здатні динамізувати соціально-економічний розвиток суспільства. Відтак це свідчить про те, що комунікація відіграє стратегічну роль у формуванні відповідної ідеологічної доктрини, яка забезпечує сучасний розвиток суспільства.

3. Бжезинський наголошує на тому, що комунікація забезпечує формування нових соціальних систем, більш оптимальних стосовно до тих, які у попередні історичні періоди забезпечували передачу знань. На його думку комунікація дозволяє, з одного боку, протистояти дезінтеграції суспільства, а з іншого – забезпечує формування та утвердження найбільш сталих суспільно-ідеологічних систем [12].

Поняття комунікативного розуму, дискурсу, комунікативної дії, комунікативної раціональності, комунікативної компетентності займають одне з центральних місць у роботах Ю. Хабермаса, які мають головне значення для розуміння сутності та природи комунікації.

Комунікація трактується Хабермасом як безпосередні активні міжсуб'єктні зв'язки у всіх сферах людського буття, в тому числі таких, де людина виступає як суб'єкт цивільних і суспільно-політичних відносин. У такому контексті комунікація виступає не просто як міжсуб'єктні відносини, а як інтрасуб'єктивна взаємодія, а людина – як активний суб'єкт дії [5].

Французький соціолог П. Бурдьє у своїй «теорії соціального простору» відзначив, що соціальний простір структурується об'єктивно (існуючими соціальними відносинами) і суб'єктивно (уявленнями людей про навколишній світ). Люди, що розуміються як агенти соціального процесу, виробляють практики і через них впливають на зміну соціальної структури. Комунікація згідно ідеям П. Бурдьє стає «діючою силою» [4, с. 820].

Комунікація як форма трансляції знання відіграє важливу роль у всіх суспільствах зазначає М. Кастельс. Комунікація, становить «специфічний атрибут соціальної організації, який завдяки новим технологічним умовам,

які з'явилися на даному історичному етапі розвитку, генерування, оброблення та передачі інформації стали фундаментальним джерелом виробництва та влади». Більше того, вчений наголошує на утвердженні постіндустріальної та техноекономічної парадигми, відповідно до якої комунікація забезпечує соціальну еволюцію та призводить до утвердження нової моделі суспільства [12].

Для того щоб розглядати комунікацію з позицій людини як суб'єкта комунікативної діяльності, був розроблений інтеракційний підхід. Суб'єкти комунікації тут мають рівні права, вони пов'язані взаємними очікуваннями та установками, мають загальний інтерес до предмета спілкування. Можна сказати, що цей підхід базується на основі взаємодії комунікатора і реципієнта на загальний предмет обговорюваної ситуації, що розширює можливості для взаєморозуміння і співпраці [3, с. 75].

На початку 80-х рр. японський вчений Е. Масуд охарактеризував комунікацію як економічну категорію та суспільне благо, яке впливає на розвиток всіх сфер суспільного життя. Рівень розвитку комунікацій, на його думку, є критерієм суспільного прогресу. У даному контексті комунікація розглядається як важливий соціокультурний фактор розвитку суспільства, який впливає на формування суспільного світогляду, стилю мислення, поняття свободи та демократії. Він наголосив на тому, що розвиток комунікації сприяє виникненню нової системи індивідуально-демократичних цінностей, які змінили сутність сучасного виробництва, а також і вплинули на рівень розвитку суспільства. Е. Масуда переконаний, що комунікація здатна змінити суспільний устрій через ієрархізацію соціальної організації сприяючи посиленню культурних зв'язків, моговізації індустріального суспільства, уніфікації та стандартизації процесів формування відповідних державних ідеологій.

На думку німецького вченого Р. Мінца, «життя суспільства у стратегічному відношенні визначається комунікацією». Вчений розглядає комунікацію як важливий елемент соціальної еволюції. Він вважає що,

«комунікація у сучасному суспільстві характеризується постійним примноженням, прискоренням та глобалізацією... кількість комунікацій безперервно зростає, завдяки цьому все більше людей включаються в комунікативні процеси, взаємозв'язки між окремими комунікаціями стають все більш об'ємними, зростає віддалена дія комунікацій, мережі яких на сьогодні досягають глобальних масштабів». Вчений концептуально доводить, що саме комунікація забезпечує осмислення нових проблем та знаходить нові шляхи їх вирішення, оскільки саме вона активізує інтенсивний процес перевірки всіх цінностей, ідей та знань на їх змістовність глибину та життєздатність. Саме це й призводить до безперервної соціальної еволюції, яка задає чіткі параметри зміни умов розвитку суспільства [12].

Концепція Р. Берта про комунікаційні взаємодії будується на уявленні про суспільство не як про ієрархічну структуру з вертикальними, багаторівневими інформаційно-комунікаційними потоками, а як про мережі, що складаються з елементарних зв'язків між людьми.

Комунікація для Берта – це, в першу чергу, люди і контакти, які вони встановлюють, а потім вже складна система функцій, каналів, засобів, кодів і контекстів передачі повідомлень. Будь-яка мережа, в яку включені люди, припускає не статичне «розміщення» індивідів в соціальному просторі, а постійну, живу, мінливу взаємодію між людьми [6].

Аналізуючи комунікацію як необхідну складову розвитку сучасного суспільства Д. Робертсон показав як комунікативна революція впливає на якість культури та цивілізації, а відтак призводить до утворення нової соціальної реальності, яка забезпечує розвиток суспільства. Більше того, комунікативна революція, на думку вченого, призвела до виникнення нової інформаційної системи, яка у підсумку спровокувала нову технологію управління, яка приводить до створення сильної держави. Це свідчить про те, що комунікація є основною детермінантою економічного, соціального та культурного розвитку [12].

У британській та американській соціальній антропології при вивченні процесів комунікації в різних соціальних групах широке поширення отримав метод аналізу соціальних мереж. Аналіз соціальних мереж звертає увагу на опис і аналіз виникаючих в ході соціальної взаємодії та комунікації зв'язків (мереж) різної інтенсивності і щільності. «Відповідно до вимог позитивістської методології вони наполягають на вивченні об'єктивно спостережуваних форм поведінки, в якості яких визнаються процеси соціальної комунікації [16, с. 53].

У. Шрамм запропонував циркулярну (циклічну) модель комунікації, відповідно до якої комунікацію можна розглядати як лінійну взаємодію. Оскільки це циклічний процес бо в процесі комунікації її учасники (джерело і одержувач) періодично міняються ролями. Таким чином, комунікація трактується як двосторонній процес зв'язку, коли відправник та отримувач інформації в рівній мірі взаємодіють один з одним, обмінюючись повідомленнями (сигналами), в результаті чого комунікація перетворюється на діалог. Саме механізм «зворотного зв'язку» робить комунікацію більш ефективною.

Ще одна досить цікава теорія «Спіраль тиші /мовчання» була розроблена Е. Ноель-Нойман. Відповідно до цієї теорії засоби масової комунікації можуть маніпулювати громадською думкою за рахунок надання слова меншості замість більшості. Її гіпотеза полягає у тому, що людина яка відчуває себе в меншості, не висловлює свої думки, тим самим приєднуючись до думки більшості. Коли ж мас-медіа коректують картинку реального розподілу, роблячи більшість меншістю, вона замовкає. Таким чином, в масовій комунікації виявляється представлена тільки одна сторона. Інша сторона у відповідь замикається в собі. Функція громадської думки реалізується в соціальному контролі. В результаті через те, що людина не хоче опинитися в ізоляції, вона або зміщується на позиції більшості, або мовчить. У цій же області лежить відзначене багатьма дослідниками явище приєднання до переможця в процесі голосування [8].

Комунікація стає об'єктом зацікавленості і серед вітчизняних науковців. Так, зокрема, В. Конецька визначає комунікацію як «соціально обумовлений процес передачі і сприйняття інформації в умовах міжособистісного і масового спілкування по різних каналах за допомогою різних комунікативних засобів».

Аналізуючи комунікативний процес, С. Кремлева вважає, що «комунікація – це діяльність, що має мету, необов'язково усвідомлювану, що припускає одного або більше учасників і полягає у відправленні та отриманні різного роду повідомлень, які використовують різні канали, існують в деякому контексті, надають певний ефект на адресата і залишають можливості для зворотного зв'язку» [11, с. 4].

О. Висоцька зазначає на тому, що комунікація завжди буде ефективна якщо вона відповідає таким характеристикам. По-перше, комунікація має мету, тобто спрямована на досягнення якогось результату (необов'язково раціоналізованого). По-друге, комунікація безперервна – це процес який завжди, повинен продовжуватися. Ідеальна комунікація продовжується безкінечно. По-третє, вона завжди залишається відносною, тобто говорити про ідеальну комунікацію можливо лише на теоретичному рівні. Насправді комунікація завжди має відносний прояв (це стосується як обмеженості можливостей її використання, так і неможливості повного взаєморозуміння через непрозорість будь-якого комунікаційного процесу). По-четверте, комунікація базується на певних нормативних та культурних кодах. Лише використання єдиного загальноновизнаного коду між учасниками комунікації забезпечує її ефективність. І, нарешті, останнє, в комунікації важливим є так званий зворотній зв'язок як наявність (чи відсутність) реакції на повідомлення. Зворотній зв'язок демонструє, чи відбулася комунікація, чи отримане повідомлення і як саме воно проінтерпретоване. У будь-якому комунікаційному процесі його учасники намагаються викликати максимальний зворотній зв'язок [1, с. 6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Висновки. У ході вивчення становлення концепту комунікація в науковому дискурсі стало безсумнівним те, що існує різноманіття аспектів, підходів, теорій, які прагнули зрозуміти витoki та парадигми комунікації, розкрити її смисловий зміст і окремі форми, зрозуміти її зв'язок з соціальною практикою і взаємодією людей. Можна сказати, що феномен і поняття комунікація, виявилось у фокусі самих різних підходів та галузей знань і разом з тим увібрало в себе цілий комплекс цікавих концепцій, але все ж продовжує бути об'єктом наукових досліджень.

Серед великого різноманіття понять, можна зазначити, що найбільш універсальним для політологічного дискурсу є визначення комунікації яке трактується у сучасних дослідженнях. Комунікація найчастіше розуміється як соціально обумовлений процес передачі і сприйняття інформації в умовах міжособистісного, групового та масового спілкування на основі використання різних каналів і засобів [13, с. 7].

Це поняття визначається як найбільш актуальне тому, що сучасна політика здійснюється в інформаційному просторі. Інформація та засоби її розповсюдження, а саме ЗМІ, є сьогодні одним з головних ресурсом впливу влади. Правильно використавши інформаційний простір можливе формування суспільної думки та здійснення над нею контролю. З цього ми робимо висновок, що сучасному політичному дискурсі досить активно порушуються проблеми комунікації, яка у свою чергу забезпечує передачу політичної інформації та розповсюдження її як між політичною системою, так і між її елементами.

Розроблення цього аспекту закладає перспективи для подальших розвідок у даному напрямку до вивчення нових форм комунікації у інформаційну добу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висоцька О. Є. Віртуальна реальність та постраціональна комунікація в контексті становлення суспільства постмодерну / О. Є. Висоцька // Гуманітарний часопис. — Харків : ХАІ. — 2007. — № 4 — С. 4—11.
2. Гаврилюх Н. Феномен соціальної комунікації в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / Н. Гаврилюх. — Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6948/1/114.pdf>
3. Домнич С. П. Коммуникация в социокультурном пространстве: Философско-антропологические интерпретации / С. П. Домнич // Гуманітарний часопис. — 2014. — № 1. — С. 70 — 82.
4. Задорина М. А. Исследование коммуникаций в сфере социальной работы / М.А. Задорина, М. В.Певная // Социология и общество: глобальные вызовы и региональное развитие. — Сессия 4; Материалы IV Очередного Всероссийского социологического конгресса / РОС, ИС РАН, АН РБ, ИСППИ. — М. : РОС, 2012. — С. 819—826.
5. Зайцев А. В. Диалогика Юргена Хабермаса: понятие и сущность [Электронный ресурс] / А. В. Зайцев. — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/fr/article_148.html
6. Кожемякин Е.А. Основы теории коммуникации [Электронный ресурс] / Е.А. Кожемякин. — Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/1442988/>
7. Коммуникация и социальная система [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://pidruchniki.com/16800714/sotsiologiya/kommunikatsiya_sotsialnaya_sistema
8. Модели коммуникации [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://studme.org/11930124/menedzhment/modeli_kommunikatsii
9. Моисеева А. П. Основы теории коммуникации: Учебное пособие / А. П. Моисеева. — Томск, 2004. — 128 с.
10. Назарчук А. В. Теория коммуникации в современной философии / А. В. Назарчук. — М. : Прогресс-Традиция, 2009. — 320 с.
11. Николаева Ж.В. Основы теории коммуникации / Ж.В. Николаева. — Улан-Удэ : ВСГУТУ, 2004. — 274 с.
12. Романенко Є. Комунікація як необхідна складова розвитку сучасного суспільства [Електронний ресурс] / Є. Романенко. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/devr_2012_9_18.pdf
13. Романов А.А. Массовые коммуникации: учеб. пособие / А.А.Романов, Г.А. Васильев. — М.: Вузовский учебник, 2009. — 236 с.
14. Социальная коммуникация: понятие и виды [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.psychological.ru/default.aspx?s=0&p=46&0a1=838&0o1=0&0s1=0>
15. Чамкин А.С. Системность коммуникации. Социологический подход [Электронный ресурс] / А.С. Чамкин. — Режим доступа : http://systempsychology.ru/journal/n_1_2010/9-chamkin-as-sistemnost-kommunikacii-sociologicheskij-podhod.html
16. Шарков Ф.И. Истоки и парадигмы исследований социальной коммуникации / Ф.И. Шарков // Социс. — 2001. — № 8. — С. 52—61.